

Robert Suski

"Ideal późnoantycznego władcy.
Ideologia i autoprezentacja", Frank
Kolb, Poznań 2009 : [recenzja]

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 20, 277-279

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

R E C E N Z J E

Saeculum Christianum
t. XX (2013)

Recenzja, Frank Kolb: *Ideal późnoantycznego władcy. Ideologia i autoprezentacja*, Poznań 2009.

Bardzo długo epoka późnego cesarstwa rzymskiego nie wzbudzała większego zainteresowania badaczy. Widziano w niej czas upadku, dekadencji i schyłku. Dopiero w drugiej połowie XX w. zaczęto łaskawszym okiem spoglądać na późną starożytność. Dostrzegano w niej nie tylko rozpad cywilizacji, ale także epokę przemiany. Bardzo dobrze zmianę tego podejścia ilustruje podstawowy podręcznik historii starożytnej *The Cambridge Ancient History*. W latach trzydziestych narracja w ostatnim 12 tomie tego dzieła kończyła się na panowaniu Konstantyna Wielkiego. Dalszą część rzymskiej historii opisywano w podręczniku do historii średniowiecznej. W przygotowanym w latach dziewięćdziesiątych XX w. i w pierwszych latach XXI w. nowym wydaniu *The Cambridge Ancient History* dodano dwa kolejne tomy dotyczące dziejów od rządów Konstantyna Wielkiego do 600 roku. Dziś unika się wartościowania w opisywaniu historii, a nasz obraz późnej historii cesarstwa jest bardziej wyważony i zniuansowany niż było to w pierwszej połowie XX wieku. Podobnie badania nad późnoantyczną propagandą, czy autoprezentacją władców bardzo długo nie wzbudzała zainteresowania badaczy. Jedynie osoba Konstantyna Wielkiego wywoływał większe zainteresowanie, co było powodowane jego nawróceniem się na chrześcijaństwo¹. Dopiero w latach czterdziestych XX w. doczekaliśmy się pierwszej ważnej biografii Dioklecjana². Od tego momentu coraz bardziej ideologia władzy późnoantycznych cesarzy, czy sposoby jej legitymizowania przykuwają uwagę badaczy. Dziś książek i artykułów poświęconych historii IV w., biografii ówczesnie rządzących (w tym Dioklecjana i Konstantyna Wielkiego), późnoantycznej propagandzie cesarskiej, ceremoniale i oznakach władzy cesarskiej ukazuje się sporo. O ile bardzo długo postrzegano ideologię, czy cesarski ceremoniał późnego antyku jako skostnienie upadającego cesarstwa, lub jako punkt wyjścia dla bizantyjskiej autoprezentacji władzy cesarskiej. Dziś ten sposób postrzegania ideologii późnoantycznej jest odrzucany. Należy ją postrzegać raczej jako ukoronowanie długiego rozwoju cesarskiej ideologii panującego. Autoprezentacja postaci cesarza był raczej spójny niż dekadentki. Takie właśnie postrzeganie ideologii władzy w późnym antyku jest obecne w przetłumaczonej w 2009 r. na język polski podstawowej monografii dotyczącej późnoantycznej ideologii władzy cesarskiej, oraz sposobu jej prezentowania w literaturze, numizmatyce czy architekturze w końcu III-IV wieku – *Ideal późnoantycznego władcy. Ideologia i autoprezentacja*. Oryginalne niemieckie wydanie książki ukazało się w 2001

¹ J. Burkhardt, *Die Zeit Constantine des Grossen*, Leipzig 1880; N. H. Baynes, *Constantine the Great and the Christian Church*, London 1929; H. Grégoire, "La 'conversion' de Constantin." *Revue de l'Université de Bruxelles* 36 (1930-1931): 231-72; A. Piganiol, *L'empereur Constantin*. Paris 1932; N. H. Baynes, "Constantine" [w:] S. A. Cook et al (ed.) *The Cambridge Ancient History*, vol. 12, *The Imperial Crisis and Recovery a.d. 193-324*, Cambridge 1939, 678-699; A. Alföldi, *The Conversion of Constantine and Pagan Rome*, Oxford 1948; A. H. M. Jones, *Constantine and the Conversion of Europe*. London 1949.

² W. Seston, *Dioclétien et la tétarchie*. i: *Guerres et réformes (284-300)* (BEFAR 172). Paris 1946

roku. Jej autor Frank Kolb jest profesorem na Uniwersytecie w Tübingen. Autor ten znany z prac poświęconych *Historia Augusta*³, tetrarchii⁴, a także głośnej dyskusji nad najnowszymi wykopaliskami w Troi⁵. Jego praca o Dioklecjanie była ważnym głosem w dyskusji o naturze tetrarchii. O ile część badaczy postrzegala tetrarchię jako wynik przypadku i do różnego rozwiązywania problemów, to F. Kolb widział w niej przemyślany system stworzony przez Dioklecjana⁶. Koncepcja F. Kolba została poddana krytyce, wydaje się, że w sporze I. König z F. Kolbem prawda leży pośrodku⁷.

Książka *Ideal późnoantycznego władcy. Ideologia i autoprezentacja* składa się z dwóch mniej więcej równych części. Pierwsza z nich to syntetyczny stotrzydziesto stronicowy opis propagandy cesarskiej pomiędzy rządami Dioklecjana, które są tradycyjną cezurą dla początku późnego cesarstwa a panowaniem synów Teodozjusza I. W pierwszym rozdziale autor omawia legitymizację władzy cesarskiej, rolę religii w niej, ideologię tetrarchii, rozwój ceremoniału cesarskiego, sposobu przedstawiania władcy, autoprezentację, strój, insygnia władcy, ideał w okresie tetrarchii. Następnie w drugim omawia on rewolucję jaką przyniosło panowanie Konstantyna Wielkiego. Autor przedstawia sakralne podstawy władzy cesarskiej zarówno rolę Apollina i *Sol Invictus* w pierwszych latach rządów tego cesarza jak chrześcijaństwa w późniejszych latach jego rządów, śledzi on zmiany w dziedzinie tytułatury. F. Kolb poświęca jeden z podrozdziałów swojej pracy powstaniu Konstantynopola. Trzeci rozdział pracy poświęcony jest rozwojowi ideałowi władzy cesarskiej po śmierci Konstantyna Wielkiego. Autor omawia problem legalności proklamacji cesarskich i postrzegania uzurpacji, podziałowi władzy nad cesarstwem pomiędzy kilku władców (w tym próbom jej legalizacji przez uzurpatorów), zmianom w sposobie przedstawiania imperatorów w sztuce (ukazywano ich bez jakiegokolwiek cech indywidualnych, roli neoplatonizmu czy chrześcijaństwa w budowie obrazu cesarzy. Ta część pracy jest bardzo skrótowym przedstawieniem najważniejszych elementów cesarskiej propagandy. F. Kolb w swojej pracy ukazuje jak zmieniła się legitymizacja władzy cesarskiej i jego autoprezentacja. Widzi on w późnym cesarstwie odpowiedź na zawirowania III wieku. Sakralizacja wizerunku cesarza miała zmniejszyć zagrożenia płynące ze strony buntującej się armii. Dzięki na nowo zdefiniowanej legitymizacji władzy cesarskiej władza miała uodpornić się na zagrożenia płynące ze strony uzurpatorów, którzy stali się prawdziwą plagą podczas kryzysu III wieku.

³ F. Kolb, *F. Literarische Beziehungen zwischen Cassius Dio, Herodian und der Historia Augusta*, Bonn, 1972; F. Kolb, *Untersuchungen zur Historia Augusta*, Bonn, 1987.

⁴ F. Kolb, *F. Diocletian und die erste Tetrarchie. Improvisation oder Experiment in der Organisation monarchischer Herrschaft?*, Berlin and New York 1987; F. Kolb, 'Zu chronologischen Problemen der ersten Tetrarchie', *Eos* 76 (1988): 105–25; F. Kolb, 'Die Datierung des ägyptischen Aufstands unter L. Domitius Domitianus und Aurelius Achilleus', *Eos* 76 (1988): 325–43; F. Kolb, 'Chronologie und Ideologie der Tetrarchie', *AT* 3 (1995): 21–31.

⁵ F. Kolb podważył wyniki spekulacji M. Korfmana dotyczących istnienia osady u podnóży Wzgórza Hissarlik. Gdyby Korfmann miał rację, to Troja VIIb byłaby zdecydowanie większym ośrodkiem niż do tej pory przypuszczali badacze, co rzutowałoby na jej znaczenie, co znowu mogło przekładać się na historyczność wojny trojańskiej. Kolb udowodnił, że Korfmann wyciągnął absurdalne wnioski na podstawie prowadzonych przez siebie wykopalisk, a część Troi rozciągająca się u podnóży wzgórza Hissarlik w rzeczywistości nie istniała. Wielki ośrodek jakim według Korfmana była Troja VIIb okazała się mirażem.

⁶ I. König, "Die Berufung des Constantius Chlorus und des Galerius zu Caesarem: Gedanken zur Entstehung der ersten Tetrarchie." *Chiron* 4 (1974): 567–76; F. Kolb, *F. Diocletian und die erste Tetrarchie. Improvisation oder Experiment in der Organisation monarchischer Herrschaft?*, Berlin and New York 1987.

⁷ W. Kuhoff, *Diokletian und die Epoche der Tetrarchie. Das römische Reich zwischen Krisenbewältigung und Neuaufbau (284-313 n. Chr.)*, Bern-Frankfurt am Main 2001, 107-124.

W drugiej części autor przedstawia charakterystyczne elementy propagandy cesarskiej na podstawie konkretnych przykładów. W 27 krótkich notkach omawia on węzłowe sposoby budowania wizerunku władcy od Dioklecjana po synów Teodozjusza I. F. Kolb swoje rozważania buduje na podstawie źródeł numizmatycznych, epigraficznych, archeologicznych (Łuk triumfalny z Macomades Ksur el-Ahmar, Łuk Galeriusza w Tessalonikach), rzeźb przedstawiających cesarzy (grupa tetrarchów z Bazyliki św. Marka w Wenecji, pilastry przedstawiających tetrarchów w Gamzigradzie, głowa posągu Galeriusza z Gamzigradu, posąg Konstantyna Wielkiego z Rzymu), źródła historiograficzne (Ammian Marcellinus), panegiryków (Symmach). Ta część tej książki jest ciekawsza niż poprzednia. Autor omawia poszczególne zabytki i na podstawie ich formułuje sądy dotyczące propagandy konkretnych cesarzy. Dopełnia to obraz opisany w pierwszej części pracy. Dzięki tej jej części czytelnik może zobaczyć na jakich podstawach oparte są tezy w syntetycznym opisie. Jedyne można żałować, że nie omówiono więcej zabytków z III-IV wieku. To dzięki tej części książki F. Kolba dziś nie sposób wyobrazić sobie rozważań o ideologii władzy i przedstawieniu postaci cesarza w propagandzie w późnym cesarstwie rzymskim bez odwołania się do niej.

Robert Suski

Recenzja, Urszula Augustyna, *Historia Polski 1572-1795*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 1006.

Historia Polski nowożytnej, a zwłaszcza epoka królów elekcyjnych, to okres bardzo ważny w dziejach naszego kraju. W tym czasie dopełniła się idea jagiellońska, łącząca Polskę i Litwę w jedno państwo – po prawie dwóch wiekach mniej lub więcej ścisłego związku pod berłem jednej dynastii, w 1569 r. Korona i Wielkie Księstwo Litewskie utworzyły Rzeczpospolitą Obojga Narodów. W tym też okresie swój klasyczny kształt przyjęły instytucje prawne Rzeczypospolitej, nadając jej charakter monarchii mieszanej. Wymarcie dynastii Jagiellońskiej i przyjęcie zasady wyboru nowych władców przez ogół szlachty, a także doświadczenia ruchu egzekucyjnego z lat 60. XVI w. i uzyskanie przez szlachtę autonomii sędowniczej wraz z utworzeniem Trybunałów Koronnego i Litewskiego, przesądziły o specyficznym kształcie ustrojowym państwa. Można śmiało powiedzieć, że to właśnie tradycje Rzeczypospolitej Obojga Narodów – demokracji szlacheckiej i wielkości wieloetnicznego państwa – w sposób zdecydowany wpłynęły na świadomość narodową późniejszych pokoleń Polaków.

Z tego też powodu okres ten jest zarazem ważny, jak i trudny do opisania. Historyk musi bowiem zmierzyć się nie tylko z bogactwem źródeł, nieporównywalnym z okresem średniowiecza, ale też ustosunkować się do mocno zmitologizowanej wizji polsko-litewskiej – czy, jak kto woli, polsko-litewsko-ruskiej, czy zgoła ukraińskiej – państwowości. Dość zresztą przypomnieć zmiany w postrzeganiu tego okresu dziejów Polski, jakie występowały choćby w minionym stuleciu. O ile II Rzeczpospolita chętnie nawiązywała do tradycji jagiellońskiej – choć i wtedy znane spory piłsudczyków i endecji co do polskości Kresów i miejsca tam innych narodów wskazywały na różnicę zapatrywań na przeszłość i przyszłość Polski wielu narodów – to już marksistowska historiografia PRL jednoznacznie akcentowała i zarazem potępiała polski ekspansjonizm gospodarczy i kulturalny na wschodzie, nie oszczędzając